

**POST NORMAL ZAMAN: VAHİY KÜLTÜRÜNDE İNSAN VE
İNSAN HAKLARI**
*POST NORMAL TIME: HUMAN AND HUMAN RIGHTS IN REVELATION
CULTURE*

Doç. Dr. Haluk YERGIN*

*“Âdemoğulları aynı vücudun uzuvlarıdır.
Zira aynı cevherden yaratılmışlardır.
Felek bir uzva elem getirirse, öbürlerinin huzuru kalmaz.
Ey başkalarının acısıyla kaygılanmayan kişi!
Sana insan demek yakışmaz...”*
Sadi Şirazi

ÖZET

İnsan ve insan hakları konusu, ulaşılabilen ilk belgelerden günümüze kadar incelenen metinlerde ele alınan önemli bir konu olmuştur. Bir inanç, düşünce ya da coğrafyada insan tanımı insan haklarının hangi düzeyde olduğunun bir işareti vermektedir. Post normal olarak adlandırılan döneme girdiğimiz bu zaman dilimi, daha kompleks, daha kaotik daha çatışmacı ve daha bilinmez bir ortamın yaratmıştır. İnsanlık için ele alınan en mükemmel bildirgelerin insan hakları konusunda çözüm üretmediği görülmektedir. Kaos, karmaşa ve şiddet ortamı, insan ve insan hakları konusuna vahyin ve vahiy kültürünün nasıl bir yaklaşım gösterdiği ve nasıl bir çözüm yolu önerdiği incelenmesi gereken bir alanı zorunlu kılmaktadır. Vahiy ve vahye dayalı kültür, insana ve insan haklarına yaklaşım bakımından hem ortak akla paralellik gösterirken aynı zamanda meta rasyonel bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Bu çalışma, vahyin ve vahye dayalı kaynakların insan ve insan haklarına nasıl yaklaştığını ve ne tür çözüm önerdiğini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post normal zaman, Vahiy, Vahiy Kültürü, İnsan, İnsan Hakları

ABSTRACT

The subject of human and human rights has been an important subject which has been studied in the texts examined from the first texts that can be reached. Human belief in a belief, thought or geography gives an indication of the level of human rights. In this period we entered the post normal period, while a more complex, chaotic and confrontationally unknown environment was created. It is seen that the most perfect declarations for human rights are not a solution. While culture based on revelation and revelation is parallel to the common mind in terms of human and human rights, it can also display a meta-rational approach to the commodity. This study aims to explain how revelation and revelation-based sources approach human and human rights and what kind of solution they propose.

Keywords: Post Normal Time, Revelation, Culture of Revelation, Human, Human Rights

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Post Normal Zaman: Vahiy Kültüründe İnsan ve İnsan Hakları

İnsanlığın başlangıcından itibaren elimize ulaşan tüm metinlerde insan ve insan hakları önemli bir yer tutmaktadır. İnsana verilen tanım ve insan değeri insan haklarının belirleyicisi olmuştur. Kadeş Barış Antlaşması (M.Ö.1269), dünya tarihinde eşitlik ilkesine dayanan en eski antlaşma olarak bilinmektedir.¹ Bu antlaşma, iki devlet arasında hakları ve sorumlulukları tanımlayan bir metindir. Zamana yayılan bu tür metinlerle, insanlığın zaman içerisinde tedrici bir değişim göstermediği görülmekle beraber aynı zaman diliminde farklı gelişmişlik düzeylerinin olduğu anlaşılmaktadır. Dünyanın bazı yerlerinde insan hayatı ve insan hakları en yüksek düzeyde iken aynı zaman diliminde dünyanın başka bir yerinde ise insan haklarına yaklaşım çok daha düşük düzeyde olabilmektedir. M.Ö. 399 yılında “dinsizlik” ve “gençlerin ahlakını bozma ” gerekçesiyle mahkeme önüne çıkarılmış olan ve ölümü istenen² Sokrates’in yapmış olduğu savunma, insani değerleri savunan en önemli ve en güzel metinlerden biridir.

13. Yüzyılda monarşinin mutlak gücünü sınırlayan hak ve özgürlükleri genişleten başka bir metin olarak, Magna Karta (Büyük Anlaşma veya Büyük Senet) kaleme alınmış bir bildirgedir. Anlaşmanın yürürlükte kalması için kralın kalesine/mallarına “el konulmasına” varacak kadar katı müeyyideler anlaşma metninde yer almaktaydı. Şekil bakımından zamanın diğer fermanlarından ayırt edici hiçbir özelliği bulunmayan Magna Carta, taşıdığı fikirler bakımından gerçek değerini kazandıran iki büyük özelliği vardır. Bunlardan birincisi, diğer Ortaçağ fermanları gibi belirli toplum sınıflarının, kilisenin, baronların veya tüccarın değil, «krallığın bütün hür kişilerinin» hak ve hürriyetlerini tanımasıdır. Bu hak ve hürriyetler çok geniş tutulmakla kalmayıp İngiliz Ortaçağ hukukunun büyük bir bölümünü de kapsamaktadır. Magna Karta’nın ikinci önemli özelliği ise, fermanın kralın da bu hak ve hürriyetler çerçevesinde bağlı bulunduğunu teyit etmesidir.³

Tarihi seyir içerisinde yer alan hak ve özgürlüklerle ilgili diğer bir metin, Amerikan Özgürlük Bildirgesi’dir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, on üç koloninin büyük Britanya Krallığı’ndan ayrı olarak bağımsızlıklarını ilan ettikleri belgedir.

¹ <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58685/kades-savasi-ve-baris-antlasmasi.html>

² Yakut A. Sönmez, “Platon’un Phaidon’unda Sokrates’in Savunması”, *Archivum Anatolicum* 2017, s. 129

³ İlal Ersan, “Magna Carta”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Arşiv Cilt 34, Sayı 1-4, s.210-211

“Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Bütün insanlara yaradan tarafından devir ve ferağ edilemeyen bazı haklar bahşolunmuştur. Bu haklar meyanında hayat, hürriyet ve saadetin aranması vardır.”⁴

İnsan hakları konusunda küresel bir etkiye sahip olan, “Fransa, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” bu konuda en iyi düzenlenmiş metinlerden biridir. 26 Ağustos 1789 yılındaki İnsan ve Yurttaş Bildirisi şöyle başlar:

“Ulusal Meclis halinde toplanan Fransız halkı temsilcileri, toplumların uğradıkları felaketlerin ve yönetimlerin bozulmasının yegâne nedeninin; insan haklarının bilinmemesi, unutulmuş olması ya da hor görülüp dikkate alınmamasına bağlı olduğu görüşünden hareketle; insanın doğal, devredilemez ve kutsal haklarının resmi bir bildiri içinde açıklamaya karar vermişlerdir. Öyle ki, bu bildiri tüm toplum üyelerinin hiçbir zaman akıllarından çıkmasın, sürekli olarak onlara haklarını ve ödevlerini hatırlatsın. Öyle ki, yasama ve yürütme iktidarlarının faaliyetleri siyasal toplumların amacına uygun olup olmadığı her an denetlenebilsin ve bu iktidarlara daha çok saygı gösterilsin. Öyle ki, bundan böyle yurttaşların basit ve tartışma konusu olmayan ilkelere dayanan istekleri hep anayasanın korunmasına ve herkesin mutluluğuna yönelik olsun. Sonuç olarak Ulusal Meclis Yüce Varlığın huzurunda ve himayesinde aşağıdaki İnsan ve Yurttaş Haklarını kabul ve ilan eder.”⁵

Bildirgenin 1. maddesi olan “İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak yarara dayanabilir” ifadeleri incelendiğinde önemli bir insan hakları metni ile karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Burada sayılamayan birçok bildirge veya metin, tarihin seyri içinde insan haklarının önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

İnsan hakları denildiğinde ilk akla gelen metin ise, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’dir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁶, insan hakları konusunda hazırlanmış ve genel kabul görmüş en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş mükemmel bir metin olma özelliği taşımaktadır.

⁴ Akbay Muvaffak, “Amerika Birleşik Devletleri Anayasa Metinleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1, Cilt 7, Ankara, 2007, s. 446

⁵ http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm Erişim: 07.11.2018

⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Bildirge hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması” kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

“Bu durum insan hakları konusunda bir çelişki olduğunu da göstermektedir. Evrensel bir bildirge olarak tüm ülkeler tarafından kabul edilen buna rağmen gene yüksek veya düşük oranda tüm (neredeyse) ülkeler tarafından açık veya örtülü ihlal edilen bir metin özelliği taşımaktadır.”⁷

1945’lere gelinceye kadar insan hakları konusunda daha çok yerel bir dil kullanıldığı görülmektedir. “1945 yılında Birleşmiş Milletler’in oluşturulması, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin (1948) kabul edilmesi ve daha sonra çeşitli insan hakları sözleşmelerinin yaratılmasıyla, sözleşmeye dayalı haklar, insanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan evrensel ahlaki standartlar, batı ideolojisiyle birleştirildi. Uluslararası insan hakları mevzuatı, devlet mevzuatının olduğu gibi pozitif hukuk yaratmayı amaçlamaktadır. Ancak pratikte, evrensel olarak bu durum böyle değildir. Geçerliliği, adli yürütme mekanizmaları eksiktir. Bu eksikliğin nedeni, pek çok devletin uluslararası insan haklarını zorlayıcı bir unsur olarak görmek istemediğidir. Genel olarak baktığımızda, insan haklarına saygı duyanlar bile uluslararası denetime karşıdır. Örneğin, ABD, herhangi bir uluslararası insan hakları mahkemesinin veya yeni Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisini tanımayıp reddeder.”⁸

İnsan Evrensel Bildirgesi’nden birkaç madde:

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.

Madde 14. 1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.

Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6- Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

⁷ Abdullahi Ahmed An-Nai’im, “Islamic Law and the Dilemma of Cultural Legitimacy for Universal Human Rights”, *Islam Islamic Law*, Chapter 3, 1990, s. 17

⁸ Magneralla Paul J., “Dealing with Human Rights: Asian and Western Views on the Value of Human Rights, Questioning the Universality of Human Rights, Human Rights”, *Human Welfare, Dealing with Human Rights* Vol. 3. 1, 2003, s. 17

Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19- Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.⁹

Türkiye, 1949 tarihinde beyannameyi, Resmi Gazete 'de yayımlamak suretiyle uygulamaya geçirmiştir.¹⁰

İnsan Evrensel Bildirgesi'nden birkaç madde incelendiğinde, sorunsuz bir dünya beklentisi çok iyimser bir beklenti olmamalıdır sonucuna ulaşmaktayız. Bu bildirme ne kadar umut dolu bir beklenti yaratmışsa aksine dünya daha karamsar bir döneme girmiştir. Bu durum Sardar'ın ifadesiyle, post normal çağa girişi açıkça beyan etmektedir. Her şey normaldi fakat buharlaşıp yok oldu; şimdi post normal zamanlara girmekteyiz... Bu dönem, üç "c" ile kendisini giderek daha çok belirginleştirmektedir. Bu dönüşüm, daha çok karmaşa (complexity), daha çok kaos (chaos) ve daha fazla çatışma (contradiction) ile karakterize edilmektedir.¹¹

Dünya'ya genel olarak bakıldığında, bir çatışma ve çatışmanın çok kompleks bir yapıya büründüğü açıkça görülmektedir. Küçük bir coğrafyada yaşanan karmaşık bir çatışma ortamı, adaletsiz gelir dağılımının yarattığı açlık ve açlığa bağlı ölümlerin salgın hastalıkların giderek artması, diğer tarafta obezite sorunu, insan kaynaklı periyodik olarak yaşanan ekonomik krizler, ekonomik krizin dünya için bir problem oluşturmasına karşın yüzde bir denecek bir grup için fırsata dönüşmesi gibi meseleler, mükemmel hazırlanmış ve kabul görmüş metinlerin çözüm üretmediğini ve çözüm üretemeyen bir mekanizmanın ise sorunun kaynağı olabileceğini göstermektedir. Söylenecek olan her sözün söylenmiş olması yapılacak olan şeylerin bittiği anlamına gelmemektedir. Bu kargaşa, karmaşa, şiddet, ortamında insan ve insan hakları konusuna vahyin ve vahiy kültürünün nasıl bir yaklaşım gösterdiği ve nasıl bir çözüm yolu önerdiği incelenmesi gereken bir alanı zorunlu kılmaktadır. Bazen rasyonel ve bazen de meta rasyonel, doğrusal olmayan veya diğer ifadeyle kutu dışı yaklaşım sergileyen vahiy kültürü bu konuda ihmal edilmişliğin bir örneğini teşkil etmektedir.

⁹ BM İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi, (1948), 217 A (III)

¹⁰ İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi, (1949) 7217 Sayılı Resmi Gazete

¹¹ Sardar Ziauddin, "Welcome Post Normal Times", *Futures*, Vol. 42, Issue: 5, 2010, s. 435

İnsan hakları konusu ele alınmadan önce insan kavramı, en geniş ve en anlamlı şekilde tanımlanmalıdır. İnsan kavramı, vahiy kaynaklarında çok geniş bir şekilde ve bazen sembolik (başka bir zaman veya mekânda daha başka bir şekilde anlaşılabilen) bir tanımlamayla ele alınmıştır. Bu çalışmada vahiy kültüründen esinlenerek insan kavramı üzerinde durulacak ve bu çerçevede insan hakları konusu ele alınacaktır. Vahiy kaynaklı eserler ve vahiy kültüründen esinlenerek yazılmış yazılı kaynaklar bu çalışmada esas alınmıştır. İnsan kavramı Kuran’da birçok ayette ele alınmıştır.

“Biz (insanın yaratılışını) işte böyle gerçekleştirdik. Ne mükemmeldir Bizim gerçekleştirme kudretimiz.” (Mürselat-23)¹²

“Evet, gerçekten de sizi yarattık, sonra size şekil verdik ve sonra meleklere ‘Âdem’e secde edin!’ dedik...” (Araf-11)

“(Allah): ‘Ey İblis!’ dedi, Kendi ellerimle (iki elimle) yarattığım şu (varlığın önünde) secde etmekten seni alıkoyan nedir?”(Sad-75). Bu ayet, insanı sembolik bir ifadeyle tanımlamış. İnsana verilen değeri bu ayet en güzel şekilde açıklamış. Yaratılışı sadece “kun fe yekûn” (ol der olur) şeklinde tanımlayan yaratıcı söz konusu insan olduğunda bir çamurun çömlek şeklini almışçasına iki elle en güzel bir biçimde yaratılışını tasvir eder. Ve bununla yetinmez, “...sonra ona (yaratılış) amacına uygun bir şekil verip Kendi ruhundan üfler.” (Secde-9) İnsanlığın dilinde en yüce, en aşkın ve en mukaddes varlık Allah’tır. Her varlıkta ise, varlığın en şerefli şeyi, en yüce şey, en mukaddes şey ruhtur... Allah, nefesini veya kanını veya damarını ya da sinirini değil kendi ruhunu ona üflüyor. Yani insan dilinde “en yüce” olarak geçen bir nesneyi.¹³

“Rahman, Bu Kur’an’ı (insana) öğretti, O, insanı yarattı, ona açık bir şekilde düşünmeyi ve konuşmayı öğretti.” (Rahman-1,4)

“İşte o zaman Rabbin meleklere: ‘Bakın ben yeryüzünde ona sahip çıkacak birini yaratacağım’ demişti. Onlar: ‘Seni övgüyle yüceltip takdis eden bizler dururken, orada bozgunculuğa ve yozlaşmaya yol açacak kan dökecek birini mi yaratacaksın?’ dediler. (Allah) ‘Sizin bilmediğinizi bilirim!’ diye karşılık verdi.” (Bakara-30). Bu ayette insan için “halife” kavramı kullanılmıştır. Halife kelimesi: Halife’nin çoğulu halâif ve hulefâ’dır. İstihlâf ise, birini halife (temsilci/ardçı) kılmak anlamındadır. H-l-f (halefe) kökünden türeyen kelimeler Kur’an’da çokça (127 yerde) geçer.¹⁴

¹² Muhammad Asad, The Message of The Qur’an, İşaret Yayınları, İstanbul, 1980.

¹³ Şeriati Ali, İnsan, Fecr yayınları, Ankara, 1990, s. 15

¹⁴ <http://www.ihya.org/kavram/kavramlar-ansiklopedisi/dt-2904.html>, (09.10.2018)

Kur'an'da iyi insan ve yapılan iyilikler sembolik bir dille ve çok etkileyici bir şekilde ifade edilmiştir. İnsanlara iyilik yapmak insanın sıkıntılarını gidermek, yardımcı olmak o derece yüceltilmiş ki; Allah insana bir hayır yapıldığında yapılan bu hayrı Kendine yapılmış olarak kabul etmektedir.

“Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve sizin ayaklarınızı sağlamlaştırır.” (Muhammed-7)

“Allah’ın kat kat fazlasıyla geriye ödeyeceği bir güzel borcu O’na verecek olan kimdir?” (Bakara-245)

“Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah kullarının tövbesini kabul eder ve sadakaları da alır. Allah tövbeleri kabul edendir, çok merhametlidir.” (Tevbe-104) “Sadakaları da O alır” şeklindedir. “Cenâb-ı Allah’ın kendisi hakkında bu ifadeyi kullanması şöyle açıklanabilir: Resûlullah’a sadakaları alması emredildikten sonra bu malî vecibenin asıl kaynağının ilâhî irade, gerçek kabul merciinin de Allah Teâlâ olduğu belirtilerek, bu buyruğa konu olan fiilin ve buyruğa uyanların O’nun katında ne kadar değer taşıdığına işaret edilmişti.”¹⁵

İnanan bir insan için O’na yaklaşmanın yolunun insanlara iyilik yapmak olduğu ifade edilmesi, iyiliğin de güzel bir niyet taşınması gerektiğini ayrıca belirtilmiştir. *“(Fakat unutmayın ki,) onların ne etleri Allah’a ulaşır, ne de kanları; lakin O’na ulaşan, yalnızca sizin O’na karşı gösterdiğiniz bilinç ve duyarlıktır. İşte bu amaçla, onları sizin yararınıza sunuyoruz ki, size ulaşma yolunu, yordamını gösterdiği (her türlü rahmet) için O’nun yüceliğini saygıyla anasınız. Öyleyse, o iyilik yapanları müjdele.”* (Hac-37)

76. sureye “insan suresi” ismi verilmiştir. Ayrıca Kur’an’ın dördüncü suresine ise Nisa (Kadınlar) ismi verilmiştir. Ve bu sure *“Ey insanlar! Sizi bir tek can(-lı)dan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.* Ayetiyle başlamaktadır. Burada kadınlara verilen değer hem bir sure ismine “kadınlar” ismi verilmesi hem de birbirine eş olarak tarif edilmesinde yatmaktadır. Bir dinin, inancın hatta bir düşüncenin uygulayıcıları özellikle bir zaman geçmesinden sonra gele uygulayıcıları esasa aykırı eylemlerde bulunmaktadırlar. Bazen bu yanlış uygulamalar asıl olarak ta kabul görebilmektedir. “Kadın” konusu bu yanıltan en çok paya sahip olan meselelerden birisidir.

¹⁵ Karaman H., Çağrı M., Dönmez İ.K., Gümüş S., Kur’an Yolu Tefsiri, Cilt: 3, Ankara, 2016, s. 57-58

Yukarıdaki ayetler incelendiğinde insan emaneti yüklenen, halife olarak adlandırılan, en güzel şekilde yaratılan ve seçme hürriyeti olan bir varlık olarak tarif edilmektedir. İnsan tanımından sonra Kur'an'da insan hakları konusunu açıklamaya çalışalım:

Yaşam Hakkı: *“Allah’ın kutsal saydığı insan hayatına kıymayın.”*(En’am-151). *“Cinayetin ve yeryüzünde fesadı yayma(nın cezası) olarak işlenmesi dışında eğer bir kimse bir insanı öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibidir ve bir kimse bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur”* (Maide-32).

Bu, insan hayatının kutsallığını vurgulamak içindir; insan hayatının korunması için herkesin ve her bir kişinin başkasının hayatının kutsallığını kabul edip onun korunmasına yardım etmesi gerekir. “Haksız yere bir başkasının hayatını alan, yalnızca bir kişiye zulmetmekle kalmamış, aynı zamanda insan hayatının kutsallığıyla ilgili hiçbir duygu, başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını göstermiş demektir. Bu nedenle o tüm insanlığın düşmanı demektir. Çünkü herkes aynı tür katı kalpliliğin kurbanı olursa, tüm insanlığın sonunun gelmesi kaçınılmazdır. Buna karşılık, eğer bir kişi tek bir insan hayatının korunmasına yardım ederse, tüm insanlığa yardım etmiş demektir. Bu yardımı o insanın, tüm insan soyunun devamına katkıda bulunacak niteliklere sahip olduğunu gösterir.”¹⁶

Bir insana yapılan iyi veya kötü eylem insanlığa bakış ve yaklaşım açısından değerlendirilmektedir. Veda Hutbesinde “Ashabım! Dikkat ediniz, cahiliyeden kalma bütün adetler kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Cahiliye devrinde güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Abdulmuttalib’in torunu Iyas bin Rabia’nın kan davasıdır.” beyanı, insan canının kutsallığı ve hukukun tesisi açısından dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Adalet Hakkı: *“Siz ey imana ermiş olanlar! Sizin, ebeveyninizin ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah rızası için hakikate şahitlik yaparak adaleti gözetmeye azmedin. O kişi zengin de olsa fakir de olsa, Allah’ın hakkı onların her birinin (hakkının) önüne geçer. Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü eğer (hakikati) çarpıtırsanız, bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”* (Nisa–135). “İslâm’ın ilk nesillerinde Allah korkusu hâkim ve güzel ahlâk yaygın bulunduğundan –bu ayete de dayanarak– yakınların birbirleri için şahitlikleri kabul ediliyor, bu konuda hiçbir

¹⁶ Mevdudi, Tefhim’ul Kuran, Kuran’ın Anlamı ve Tefsiri, C. 1, İnsan Yayınları, s. 477

kimseden peşinen şüphe edilmiyor. İslâm topluluğu sosyal ve kültürel değişmeler geçirdikçe yakınlar birbirleri hakkında yapacakları şahitliğin geçerliğini tartışmaya başladı, birçok müçtehit, “yakınlığın ve menfaatin saptırma ihtimali güçlü bulunduğu durumlarda” şahitliği geçerli saymadı.”¹⁷

Eşitlik ve özgürlük iddiası ile dünyayı önce ekonomik ve sonra yaşayış bakımından iki kutba ayıran düşünce sistemleri, bu iddialarıyla insanlığa huzur ve mutluluk getirmemiştir. Salt özgürlük ve eşitlik, güzel iki kelime olmaktan öteye gidemezken, dünya bu kavramların ışığında giderek karanlık bir döneme girmiş ve bu olumsuzluk giderek derinleşmiştir. Gelecek için ileri sürülen olumsuz beklentilerin giderek artması bu kötüleşmenin bir sonucudur. Adalet, bu kavramları güzelden öteye taşıyarak anlam kazandıran bir uygulamanın şeklini temsil etmektedir.

“Siz ey imana ermiş olanlar! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allaha bağlılığınızda sıkı durun ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: bu, Allaha karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)tır. Ve Allaha karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun: şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (Maide-8)

Zengin Gelirinden Pay Hakkı: *“Ve (ey insanoğlu,) yakın(ların)a hak(lar)ını ver; düşküne de, yolda kalmışa da; ama sakın (elindekini) anlamsız, amaçsız bir biçimde saçıp savurma.”* (İsra -26)

“Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır (Zariyat-19). Öyleyse yakınlarınıza, muhtaçlara ve yolculara haklarını verin; bu, Allah’ın rızasını kazanmak isteyenler için en doğrusudur: çünkü mutluluğa erecekler onlardır” (Rum-38). Her ideoloji, “izm” veya sistem yoksullar konusunda düşüncelerini paylaşmış veya uygulamaya sokmuştur. “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışından, eşitlik anlayışı dâhilinde “biz” anlayışını ortaya koyan fikirlere kadar geniş bir yelpazede zaman içerisinde farklı anlayışlar sergilenmiştir. Sosyal devlet anlayışı da bu yaklaşımın bir sonucudur. Yoksul kesim için yapılan yardımlar veya teşvikler hangi düzeyde olursa olsun hiçbir anlayış muhtaçların söz konusu zenginlikte “hakkı” olduğu anlayışına ulaşamamıştır. Bu da Kur’an’ın meta rasyonel yaklaşımının bir sonucudur.

Özgürlük Hakkı: Allah’ın vahiy, sağlam muhakeme ve peygamberlik bağışladığı hiç kimsenin bundan sonra halkına, *“Allah’ın yanı sıra bana da kulluk*

¹⁷ Karaman H., Çağrı M., Dönmez İ.K., Gümüş S., Kur’an Yolu Tefsiri, C. 2, s. 159-160

edin!” demesi düşünülemez; aksine, (onlara şöyle öğüt verir): “ilahi kelamın bilgisini yayararak ve kendiniz (onu) derinlemesine inceleyerek Allah adamları olun!” (Al-İmran 79).

“Allah, düşünmeden ağzınızdan kaçırıpverdiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz, ama bilerek ve isteyerek yaptığınız yeminlerden sorumlu tutacaktır. Böylece, yemininizi bozma karşılığında, on yoksulu kendi ailenize yedirdiğinizin hemen hemen aynısı ile beslemeniz veya onları giydirmeniz veya bir insanı özgürlüğüne kavuşturmanız gerekir; buna imkânı olmayan ise (onun yerine) üç gün oruç tutacaktır. Her ne zaman yemin eder (ve onu bozar)sanız yeminlerinizin kefareti işte bu olacaktır. Öyleyse yeminlerinize sadık olun. Allah mesajlarını size böylece açıklar ki şükredici olasınız” (Maide-89). Muhammed Esed gibi bazı yorumcular “köle” tabirini günümüzde borçlu olan birisi için de uyarlamaktadır.

Mevlana’da, İnsan Hakları Bildirgesi’nden 700 yıl önce “Bütün insanlar, kardeşir; ne kul vardır, ne köle” insanların birliğini beyan etmektedir. Aradaki fark, insan hakları beyannamesini imzalayanların uygulamadan kaçınması ve maddelerin, eyleme dökülememesi iken vahiyden beslenen düşünceler “iman ve salih amel” in bir bütün olarak görülmesi nedeniyle yaşama uyarlanmıştır.

“Allah için sunulan şeyler, yalnızca yoksul ve düşkünler, bu konuyla ilgilenen görevliler, kalpleri kazanılacak olan kimseler içindir ve insanları boyunduruklarından kurtarmak için ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olanlar için ve Allah uğruna girişilebilecek her türlü çaba için ve yolda kalmış kimseler için: bu, Allaha (uyulması zorunlu) bir yönergedir; çünkü Allah, doğru hüküm ve hikmetle yön gösteren mutlak ve sınırsız bilgi sahibidir.” (Tevbe-60)

Düşünce ve Din Özgürlüğü Hakkı: *“Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır: O halde, şeytanî güçlere ve düzenlere (uymayı) reddedenler ve Allah’a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam mesnede tutunmuşlardır: Zira Allah her şeyi iştendir, her şeyi bilendir” (Bakara -256).*

“Din terimi, hem ahlaki olarak emredici kanunların muhtevasını ve hem de onlara uygun davranmayı ifade eder ve sonuçta, terimin en geniş anlam çerçevesini yansıtır yani, içerdiği akidevî prensipleri ve bu prensiplerin pratik yansımalarını olduğu kadar, insanın ibadet ettiği objeye karşı yaklaşımını, dolayısıyla ‘itikad’ kavramını da içine alır. Bunun ‘din’, ‘inanç’, ‘dinî müeyyideler’ yahut ‘ahlak sistemi’ olarak çevrilmesi, terimin hangi bağlamda kullanıldığına bağlıdır. Yukarıda inanç veya din ile ilgili her konuda zorlamanın (ikrâh) kesin olarak

yasaklanmasına dayanan bütün İslam hukukçuları (fukahâ'), istisnasız olarak, zorla din değiştirmenin her şart altında geçersiz ve temelsiz olduğu ve inanmayan bir kişiyi İslam'ı kabule zorlamanın büyük bir günah teşkil ettiği görüşünü benimsemişlerdir. Bu, İslam'ın, inanmayanların önüne 'ya İslam ya kılıç' alternatifini koyduğu şeklindeki yaygın safsatayı geçersiz kılan bir hükümdür."¹⁸

Bununla beraber, ayetle sadece dinde değil, her neye olursa olsun, zorlama cinsinden hiçbir şey, hak din olan İslâm dininde yoktur. Din çerçevesinde zorlama kaldırılmıştır. Dinin konusu, zorunlu fiiller, davranışlar değil; isteğe bağlı fiiller ve davranışlardır. Bunun için isteğe bağlı hareketlerden birisi olan zorlama dinde yasaklanmıştır. Kısaca kaldırılan veya yasaklanan zorlama, yalnız dinde zorlama değil; her konuda ve alanda zorlamadır. Yoksa dinde dine zorlama yoktur, ama dünyaya zorlama olabilir demek değildir. Belki dünyada zorlama bulunabilir; ama dinde, dinin hükmünde, dinin dairesinde olmaz veya olmamalıdır. Dinin özelliği, zorlamak değil, bilakis zorlamadan korumaktır. Bundan dolayı İslâm dininin gerçekten hâkim olduğu yerde zorlama bulunmaz veya bulunmamalıdır.¹⁹

Hayat tüm insan ve inanışlara mümkün olduğu kadar kolay kılınmaya çalışılmıştır. "Kolaylaştırınız güçleştirmeyiniz." (Buhari, İlm;12 Müslim, Cihad;6)²⁰ tavsiyesi de bu kolay kılmanın bir beyanıdır.

"Bütün insanlığa gönderilmiş olan İslamiyetin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de evrensel niteliğine defalarca vurgu yapmış dinde baskıyı kesin şekilde yasaklamıştır. bunun neticesinde kendi mensuplarının oluşturduğu bir toplumda başka din mensuplarının inanç hürriyetine, can ve mal güvenliğine sahip olarak yaşamalarına izin vermiştir. Hz. Peygamber, hicretten sonra Medine'de yaşayan Müslüman (muhacirler ve ensar), müşrik ve yahudi zümrelerinin, diğer bölgelerde yaşayan toplumlardan ayrı bir "ümme" teşkil ettiğini ilân edip her zümrenin hak ve sorumluluklarını "Medine vesikası" ile kayıt altına aldırarak, böylece farklı din ve kültürlere sahip zümrelerin bir arada yaşamasını mümkün kılan, İslâm tarihi boyunca ve günümüzde de uygulanan bir cemiyet modelinin ilk adımını atmıştır. Bir kısmı müşrik kalan Evs ve Hazrec kabilesi mensuplarının daha sonraki yıllarda tamamen Müslümanlığa geçmesi ve sözleşme hükümlerine uymayan Yahudi kabilelerinin de başka bölgelere sürülmesi üzerine Medine'de

¹⁸ Asad Muhammad, The Message of the Qur'an, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, s.57-58.

¹⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, C. 2, 2007, s.180.

²⁰ www.diyabet.be (Erişim: 30.11.2018)

yalnız Müslümanlar kalmış, söz konusu sözleşme de gayri Müslimler bakımından yürürlükten kalkmıştır. Bu sözleşmede yer alan ve Medine'nin savunulması için Yahudilerin Müslümanlarla birlikte savaşmalarını, bu hususta her iki tarafın eşit haklara sahip olduğunu, askerliğin nöbetleşe yapılacağını, savaş masraflarının ortaklaşa karşılanacağını, Yahudilerin de diyet ödemelerini şart koşan bazı esaslar daha sonraki dönemlerde zimmîlerle yapılan anlaşmalarda yer almamıştır. Buna karşılık ihtilâflı hususlarda Allah'ın resulüne başvurulması, Yahudilerin ve Müslümanların dinlerinin yalnız kendilerine ait olması, düşmanla ittifak ve yardımlaşmanın yasaklanması, adaletin icrasına engel olunmaması ve kurallara riayet edilmesi gibi hususlar daima zimmîlerden istenen esaslar arasında yer almıştır. 629 yılında Fedek dahil Hayber ve çevresinin fethinin ardından Resûl-i Ekrem'den topraklarından çıkarılmamalarını isteyen Yahudilerle ziraâ ortaklığına karar verilirken ayrı bir zimmet antlaşması yapılmamış ve 20 (641) yılında ziraâ ortaklık kararını fesheden Hz. Ömer kendilerini Filistin bölgesine sürüncüye kadar eski yerlerinde yaşamışlardır.²¹

Hz. Peygamber “Her kim antlaşmalı bir zimmiye zulmeder veya gücünün üzerinde bir yükümlülük yüklerse, kıyamet gününde benim hasmım olur.” demiştir. Bunların korunmasını o kadar önemsiyordu ki, ümmetine vasiyeti olarak kabul edilen Veda Hutbesinde dahi bu konuya dikkat edilmesini, onlara hiç bir şekilde haksızlık yapılmamasını emretmiştir. Ancak “Mecusilerin kestiğinin yenmemesi ve hanımları ile evlenilmemesini” emrederek bu kitleyi Yahudi ve Hıristiyanlardan farklı tutuyor ve farklı tutulmalarını emretmiştir.²²

Mevlana, konu hakkında, “Sen ancak düşünceden ibaretsin, Ey benim canım efendim, sen düşüncüyü, fikri bir adam farz et Çünkü insan, düşünceyle insan sayılır, değerlenir, canlanır.”²³ ifadeleriyle insanın ancak düşüncesiyle insan olabileceğini vurgularken düşünce özgürlüğünün önemini vurgulamıştır.

Emeğin Övülmesi ve Faiz Yasağı: “ve insana uğruna çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir.” (Necm -39) Ayet insan çabasını ve emeği övmektedir. Buna karşılık emek vermeden gelir elde edilmesini yasaklamıştır. Riba ile ilgili ilk ayet “Halkın mallarından artsın diye vermiş olduğunuz riba Allah katında artmaz. Fakat Allah rızası için verdiğiniz zekat hiç de böyle değildir. Zekât verenler sevaplarını kat kat arttırmışlardır.” (Rum-39). Mekke döneminde nazil

²¹ Kaya E. S.,Hacak H.,TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM, C. 44, İstanbul, 2012, s. 428.

²² Söylemez M.M. “İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010, s.101

²³ Ergül Ergin, ‘Mevlana Perspektifinden İnsan Hakları’, *Adalet Dergisi*, 2015, Sayı:51, s.13

olan bu ayette, zekât teşvik edilirken (daha farz kılınmamış), riba (henüz haram kılınmamış) ise hoş karşılanmamıştır. Mekke döneminde iktisadi meseleler üzerinde durulmadığı, bütün dikkat ve ihtimamın itikadı konular üzerinde yoğunlaştırıldığı yolundaki kanaat doğru değildir. İtikadı konulara ağırlık verildiği muhakkak olmakla beraber, haksız kazançlara, ticari sahtekârlıklara ve iktisadi sömürüye başlangıçtan itibaren kararlı bir şekilde karşı çıkıldığı şüphe götürmez bir gerçektir.²⁴

Sağlık Hakkı: Hz. Peygamber'in uygulamaları günümüze ışık tutmaktadır. İslam'ın; temizliği, dengeli beslenmeyi, sağlığı korumayı, zararlı yiyecek ve içeceklerden kaçınmayı emretmesinin hikmetlerinden biri, hastalıklara yakalanmamaktır.²⁵ *"Siz ey imana etmiş olanlar! Sarhoşluk veren şeyler, şans oyunları, putperestçe uygulamalar ve gelecek hakkında kehanette bulunmak, Şeytan işi iğrenç kötülüklerden başka bir şey değildir: O halde onlardan kaçın ki mutluluğa eresiniz!"* (Maide -90).

Özel Hayat Hakkı: *"Siz ey imana ermiş olanlar! (Birbiriniz hakkında) yersiz zanda bulunmaktan kaçın; çünkü (bu şekildeki) zannın bir kısmı (da) günahdır; birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın ve arkanızdan birbirinizi çekiştirmeye kalkışmayın."* (Hucurat-12)

"Siz ey imana erişenler! Kendi evlerinizden başka evlere sakinlerinden izin almadan, onlara selam vermeden girmeyin. Eğer (karşılıklı haklarınızı) dikkate alacak olursanız bu (öğüt) sizin kendi iyiliğiniz içindir." (Nur-27) Kur'an, insana verdiği değer kadar insan haklarını da en ince ayrıntılarıyla ele almıştır. Tüm dünyada insan hakları denilince anlaşılan genel kurallar dışında meta rasyonel bir yaklaşım sergileyerek zaman üstü bir anlatım beyan etmiştir.

Yaşam hakkı, özgürlük hakkı, özel hayat hakkı gibi temel konular insan hakları metinlerinde yer almakla birlikte zenginlerin kazançlarında, mülklerinde yoksulun hakkı olması ise "meta rasyonel" bir ifade olarak görülmelidir. Tüm düşünce sistemleri, eşitlik veya sosyal devlet anlayışı gereği yoksullara yardımcı öngörmüş ve teşvik etmiştir. Fakat İslami düşünce dışındaki hiçbir sistem veya anlayış bunu bir hak olarak beyan etmemiştir. *"Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır."* (Zariyat-19) Ayrıca Allah toplumsal düzeni

²⁴ Süleyman Uludağ, İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış, Dergah Yayınları, İstanbul, 2010, s.24

²⁵ Yusuf Şen, "İslâm Hukûkuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 S. 61, 2015, s.407

ve sosyal statüyü düzenlerken insanların sahibi olduğu maddi zenginlik, soy/sop, kavim gibi değerlere bağlamamış sadece ve sadece takva (sorumluluk bilincinde olma) gibi inanış ve güzel eylem gerektiren bir hususiyete bağlamıştır. İnsanların sahip olduğu inanış ve yaşayışa göre değerlendirilmesini emretmiştir. *“Ey insanlar! Bakın, Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve sizi kavimler ve kabileler haline getirdik ki birbirinizi tanıyabilesiniz. Şüphesiz, Allah katında en üstün olanınız, O’na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır. Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır.”* (Hucurat-13)

İnsanların ruhsal bakımdan da en küçük bir zarar görmemesi için emir ve tavsiyeler verilmiştir. İnsanların kişilik hakları detaylı bir şekilde korunmuş ve bu kuralların uygulandığı medeni bir toplum istenmiştir. *“Vay haline iftira atanın ve ayıp kusur arayanın! Veya başka bir mealde “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı (el, kaş ve göz işaretleriyle) eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen her kişinin vay haline!”* (Hümeze-1) Kur’an’da insan hakları, insanın yapabileceği kadar yaratılışına uygun bir şekilde biçimlenmiştir.²⁶

Veda Hutbesi, insan hakları bakımından ayrıca ele alınması gereken bir metindir. Veda hutbesinden çeşitli bölümler insana yaklaşımı şu şekilde açıklamaktadır:

*“Hz. Peygamber’in, hicri 10. yılda yaptığı Veda Haccı’nda sayıları yüz on dört bini bulan hacıya hitaben irad ettiği hutbe.”*²⁷ *“Ey İnsanlar! Kanlarınız, canlarınız, yaşama hakkınız, mallarınız, namuslarınız, haysiyet ve şereflerinizi, vücut bütünlüğünüz Rabbinizle buluşacağınız güne kadar bu ayınızda, bu beldenizde, bu gününüzün saygıya, korunmaya layık olduğu gibi, saygıya ve korunmaya layıktır, dokunulmazdır. Ancak İslam’ın koyduğu sorumluluk gereği uygulanan gerekçeli karara dayalı cezalar müstesnadır. Soyunuzdan sopunuzdan medet umarak benim yanıma yaklaşmayın. İşlediğiniz bilinçli amelleri vesile ederek yanıma gelin. Ben bütün insanlara da, size de aynı şeyleri söylüyorum. Kadınların iyiliğini isteyin, durumlarının iyileşmesi için çaba sarf edin. Çünkü onlar müşterek hayatın gereği kendileri adına bir şey yapma gücüne ve imkânına sahip olmayan, sizinle birlikte yaşamak mecburiyetinde olan hayat arkadaşlarınızdır. Siz onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Allah’ın emri ve hükmüyle onlarla ilişkiyi helal edindiniz. Ey İnsanlar! Sözlerimi iyi dinleyin, iyi muhakeme edin. Bütün ırklara mensup Müslümanların, Müslümanların kardeşi olduğunu bilin.*

²⁶ Rifat Hassan, <http://muslimcanada.org/emory.pdf> (06.11.2018)

²⁷ <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/veda-hutbesi>, (07.11.2018)

Bütün müminler kardeştir. Kimseye, gönül rızası olmadıkça, kardeşinin malı helal değildir. Sakın haksızlık etmesin, hile yapmasın, haince davranmasın. Müslümanın kim olduğunu size anlatayım mı? Müslümanların, dilinden ve elinden zarar görmediği kişidir.”²⁸

İnsan hakları, özellikle son dönemde bu konuda en mükemmel metinlerin kaleme alındığı fakat uygulama olarak bu seviyenin çok düşüğünde kaldığı çelişkili bir durumu yansıtmaktadır.

“Çok büyük görkemli ve güçlü bir ifadeyle ele alındığı için “insan hakları evrensel beyanname” hiçbir ülke veya grup tarafından açık bir şekilde reddedilmemiş ancak uygulamalar bu görkemli çok alt düzeylerinde kalmıştır”²⁹

Çelişkili durumlardan biri, tüm din ve inanış sahipleri uygulamaya dair ataletle kapılırken, Müslüman toplumlar ise inanç ve uygulama açığına dair bir eksikliğin hesabını ödemektedirler. Diğer bir çelişki ise en geniş katılımı kabul edilen metnin yine tüm dünya çapında ihlal edilmesidir. Çelişki; dünya nüfusunun yüzde 1 bölümünün dünya gelirinden yüzde 43 pay alırken 2008 küresel krizle bu payın yüzde 50’ye ulaşmasıdır. Çelişki; yılda 6.6 milyon çocuğun açlıktan ölmesidir. Çelişki dünyanın büyük bir bölümü açlıkla mücadele ederken geriye kalan önemli bir bölümü ise obezite ile mücadele etmesidir.

Vahiy ve vahye dayalı kültür insanlık için insan hakları adına sahip olduğu birikimi post normal çağın olumsuzlukları tüm dünyaya yayılmadan önce sunabilmelidir. Geçmişten günümüze kadar aktarılan medeniyetler üstü yaklaşımlar tüm insanlık için bir umut olabilir.

Çalışmanın giriş bölümünde verilmiş bulunan Sadi Şirazi’ye ait: “Âdemoğulları aynı vücudun uzuvlarıdır. Zira aynı cevherden yaratılmışlardır. Felek bir uzva elem getirirse, öbürlerinin huzuru kalmaz. Ey başkalarının acısıyla kaygılanmayan kişi! Sana insan demek yakışmaz...” ifadeleri, günümüz inanış ve sistemlerin çok üzerinde bir anlatı olarak durmaktadır. Sadi, bu ifadeleriyle, tüm insanlığı bir olarak görmektedir. Bu birlik, İslami düşüncede tevhid öğretisinin bir sonucudur. Çokluktan birliğe ulaşma ötekileştirmeden, kendi gibi görebilmektir insanlığı.³⁰ “Diğer çocuklar için buradayım. Buradayım çünkü dünyanın dört bir

²⁸ <http://sonpeygamber.info/veda-hutbesi-tam-metin>, (09.11.2018)

²⁹ Abdullahi Ahmed An-Nai’im, “Islamic Law and the Dilemma of Cultural Legitimacy for Universal Human Rights”, Chapter 3, Islam Islamic Law, 1990, s.75

³⁰ On yaşındayken okul mezuniyet töreninde yaptığı konuşmadan yapılan alıntı. 23 yaşındayken Gazze’de İsrail buldozeri altında hayatını kaybetti.

yanında çocuklar acı çekiyor ve her gün 40.000 kişi açlık nedeniyle hayatını kaybediyor. Buradayım çünkü bu ölen insanların çoğu çocuk! Yoksulların hemen yanımızda olduğunun farkına varmalıyız, onları görmezden geldiğimiz... Bu ölümlerin önlenabilir olduğunu anlamalıyız. Üçüncü dünya ülkelerindeki insanların da tıpkı bizim gibi düşündüğünü, güldüğünü ve ağladığını anlamalıyız. Onların bizim rüyalarımızı, bizim onların rüyalarını gördüğümüzü...” ifadeyle bu birliği en güzel bir şekilde ifade etmektedir. Bu ifadeler, Sadi Şirazi'nin sözleriyle tam bir benzerlik göstermektedir. Veya Mevlana'nın “sağ soluna yan bakar ne diye ikisi de senin elin ikisi de” ifadeleriyle. Veya gene Mevlana'nın

*Ne diye bu direnme böyle, ne diye?
Ne diye aydınlıktan kaçır aydınlık, ne diye?
Topumuz bir tek olgun kişiyiz, bir tek,
Ne diye böyle şaşı olmuşuz, ne diye?*

*Topumuz bir tek inciyiz, bir tek.
başımız da tek, aklımız da tek.
Ne diye iki görür olup kalmışız
iki büküm gök kubbenin altında, ne diye?
Şu beş duyudan, altı yönden
Varını yoğunu birliğe çek, birliğe.
Kendine gel, benlikten çık, uzak dur,
İnsanlara karıl, insanlara,
İnsanlarla bir ol.*

*İnsanlarla bir oldun mu bir madensin, bir ulu deniz.
Kendinde kaldın mı bir damlasın, bir dane.
Dünyada nice diller var, nice diller,
Ama hepsinde anlam bir.*

*Sen kapları, testileri hele bir kır,
Sular nasıl bir yol tutar, gider.
Hele birliğe ulaş, hır güürü, savaşı bırak,
Can nasıl koşar, bunu canlara iletir.³¹*

Şiiri, Sadi Şirazi'nin kullandığı birlik dilinin başka bir ifadesi olarak beyan edilmiştir. İslami düşüncenin, dünyaya sunacağı kavram, insanlığın birliği ekseninde tevhid kavramıdır. Veya 03.12.2014 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kültür Sa-

³¹ A.Kadir, Bugünün Diliyle Mevlana Şiir, Say Kitap Pazarlama, 1985, İstanbul, ss. 97-98

nat Büyük Ödülleri töreninde konuşma yapan Alev Alatlı “Hakkın helal edilmesi, helalleşmek asıl olmalıdır. Helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha üstün olmalıdır”³² sözleri ile her yasal hakkın helal olmayabileceğini belirterek, helal ile yasal olanın uzlaşısını asrın projesi olarak sunmuştur.

İslam, inanış ve eylemi birbirinden ayırmayan bir sistem olarak beyan edilmiştir. “İman edip salih amel işleyenler” “namazı kılıp zekât vermek” şeklinde bir dil kullanılmıştır. “(Mümin) kardeşine tebessüm etmen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Yoldan taş, diken, kemik gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır.”(Tirmizî, Birr;36)³³ hadisinde yoldan insanlara eziyet veren nesnelere kaldırıp atmanın sadaka olduğu beyan edilirken, inanışın ancak eyleme dönüşmesiyle anlam kazanacağı işaret edilmektedir. Bu hadisten yola çıkarsak, günümüzün sorununu da anlamış oluruz. Günümüz dünyası yoldaki eziyet veren nesnelere kaldırıp atma ile ilgili olarak en güzel, en etkili ve en anlamlı bildirgeler hazırlayıp sunarken, taş yerli yerinde kalmaktadır. İslam ise yoldaki taş kaldırma üzerine inşa edilmiş bir inanç sistemidir. “Batı” düşüncesi bu eksik yönüyle hiçbir düşünce ve inanç sistemini kendi haline bırakmamayı hedeflemiş ve bu hedefe doğru eylem yapmaktadır. “Tarihin Sonu” bu homojen yapıyı oluşturmanın sembolik ifadesi olmuştur.

Vahye dayalı kültür sahipleri kendilerinden başlayarak bir değişim sağlamalı ki; kaotik, karmaşık ve çatışmacı ortam tersine dönebilsin.

SONUÇ

Geçmişten günümüze insan ve insan haklarına bakıldığında aynı dönem içerisinde farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Günümüzde de aynı zaman içerisinde bölgelere göre farklı gelişmişlik düzeyleri yaşanmakta olup geçmişe ait bazı metinler hala günümüze ışık tutabilmektedir. Bu da insanlığın tedrici bir gelişme göstermediğini işaret eder.

Dünya, insan adına en etkili ve en görkemli metinler, bildirgeler hazırlayıp tarihi süreç içinde bu metinleri daha da mükemmel yapma çabasında iken, problemler ise bu mükemmelliğin aksine daha da artmakta ve derinleşmektedir. Şimdi ise post normal bir döneme girildiği veya girilmek üzere olduğu söylen-

³² <https://www.tcgb.gov.tr/cumhurbaşkanligi/kultursanatodulleri/2014/> (06.04.2018)

³³ Kurandan.com (Erişim; 29.11.2018)

mektedir. Bunun belirtileri ise; giderek artan kaos, karmaşa ve çatışmadır. Gelir dağılımının adaletsizliği, her geçen giderek artan çatışma haberleri, insanlığın daha farklı bir anlayışa ve uygulamaya ihtiyacını arttırmaktadır.

Vahiy ve vahye dayalı kültür ise insan ve insan hakları adına bu metinlerin, bildirelerin ötesinde bir yol sunmaktadır. Tüm insanlığı, tüm canlıları ve hatta cansız nesnelere bile birlik içinde gören anlayışı sunarken bu ses çok güçlü bir şekilde insanlığa ulaşmamıştır. Bu, meta rasyonel düşünce sahipleri olduğunu iddia eden İslam toplumunun yetersizliği, inanış ve eylem uyumsuzluğu, sonuca ulaşmayı sağlayan engellerden bir kaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an, peygamberin uygulamaları, sözleri, çok iyi incelenmeli ve uygulanmalı ki; tüm insanlık için güzel bir yol açılabilir. Veda hutbesinin bir bölümünde "Bu vasiyetimi, burada bulunanlar, bulunmayanlara ulaştırın. Olabilir ki, burada bulunan kimse bunları daha iyi anlayan birisine ulaştırmış olur." Beyanı, zaman ötesi bir anlam içermektedir. Bu yönüyle hutbenin zaman ve mekân değişimiyle daha iyi anlaşılacağını işaret etmektedir.

İslam, günümüz birçok düşünce sisteminin aksine "iman ve salih amel" birlikteliği ile inanış ve eylem bütünlüğü isteyen bir sistemin adıdır. Yolda insanlara eziyet veren nesnelere kaldırmanın en güzel yöntemlerini sunan bir düşünce sistemi ile taşı kaldırmanın bir inanç arasındaki fark olarak karşımızda durmaktadır. Bu durum, tevhid anlayışıyla -tüm insanlığı bir, birlik içinde gören inanç sistemi-, ötekileştiren düşünce sistemlerinin ayrılışını ifade eder.

Bu anlayışla, sağlıktan, haksız kazanca kadar çok geniş bir çerçevede insan hakları korunmaya çalışılmıştır. Adalet ilkesi toplumun temel unsuru olarak ifade edilmiştir. Adalet ilkesi, insan özgürlüğünü aşırıya kaçmadan orta bir yol şeklinde tanımlamıştır. Bu durum insanın kendi özgürlüğünü gene kendi eliyle kısıtlaması anlamına gelmektedir.

Dünya ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş olarak nitelendirilmektedir. Bu ayrımın mevcudiyeti bile insanlık- insan hakları adına bir şeylerin iyiye gitmediğini işaret etmektedir.

Vahye dayalı kültür sahipleri değişimi kendi toplumlarından başlatmak suretiyle tüm insanlığa model sunabilmelidir. Alev Alatlının ifadesiyle "helal ile yasal olanı uzlaştırmak" acil eylem planı içinde hedef olarak seçilmeli ve uygulanmalıdır. Bu şekilde post normal döneme ait kaotik, karmaşık ve çatışmacı ortam daha uzlaşıcı, barışçıl ve daha şeffaf bir şekle dönüşebilir. Vahiy kültürün-

den beslenen bir toplum özgüven sahibi olarak yaptığı güzel eylemlerin, yapılan eylemden çok daha değerleneceğine inanması gerekmektedir. En zor dönemde, kendi şehrinden hicret etmek zorunda kalan bir peygamberin tam da bu dönemde üç büyük ülkeye elçi göndermesi şu an daha iyi durumda bulunan İslam toplumlarına özgüven konusunda ilham kaynağı olmalıdır.

“Onların etleri ve kanları Allah’a ulaşmaz. Fakat sizin takvânız (bilinç ve duyarlılık) O’na ulaşır.” (Hac -37) bu anlamda, yapılan en küçük hayırlı bir eylemin, güzel niyetle çok daha etkili olabileceğine inanmak gerekmektedir. Metafizik hesap, rasyonel hesapların ötesinde güzel niyetlerin, meta rasyonel bir şekilde kat kat karşılık bulmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- A.A. Nai'im,(1990). Asian Perspectives On Human Rights Islam, Islamic Law And The Dilemma Of Cultural Legitimacy For Universal Human Rights [Chapter 3], Westview Press,
- A.Kadir, (1985). *Bugünün Diliyle Mevlana Şiir*, Say Kitap Pazarlama, Aralık 1985, İstanbul
- Abdullahi Ahmed An-Nai'im (1990). Islamic Law and the Dilemma of Cultural Legitimacy for Universal Human Rights, (Chapter 3), *Islam Islamic Law*,
- Asad Muhammad, (2006). *The Message of the Qur'an*, İşaret Yay., İstanbul
- Elmalılı Hamdi Yazır,(2007). *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım,İstanbul
- Ergül Ergin, Mevlana Perspektifinden İnsan Hakları, (2015). *Adalet Dergisi*, Sayı:51
- İlal Ersan, Magna Carta, (1968). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Arşiv Cilt 34, Sayı 1-4
- Karaman H., Çağrıcı M., Dönmez İ.K., Gümüş(2016). S., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (5 Cilt), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara
- Kaya E. S., Hacak ,(2012). *TDV İslam Ansiklopedisi, İSAM*, İstanbul
- Magneralla Paul J., (2003). *Dealing with Human Rights: Asian and Western Views on the Value of Human Rights, Questioning the Universality of Human Rights, Human Welfare, Dealing with Human Rights*, Vol. 3.1, Winter;2003

Mevdudi, *Tefhim 'ul Kuran, Kur'anın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yay., C. 1

Nakvi N. Haydar, (1985). *Ekonomi ve Ahlak*, İnsan yay., İstanbul

Rıfat Hassan, <http://muslimcanada.org/emory.pdf>, (Erişim; 06.11.2018)

Sen Amartya, (2005). Human Rights and Capabilities, *Journal of Human Development* Vol. 6, No. 2, July 2005

Söylemez M.M.,(2010). “İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Şen Yusuf, (2015). “İslâm Hukûkuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 61

Şeriatı Ali, (1990). İnsan, Fecr yayınları, Ankara, 1990

Uludağ Süleyman,(2010). İslamda *Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, Dergah Yayınları, İstanbul

Yakut A.Sönmez,(2017). “Platon’un Phaidon’unda Sokrates’in Savunması”, *Archivum Anatolicum (Aran)*,

<http://sonpeygamber.info/veda-hutbesi>

http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm

<http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58685/kades-savasi-ve-baris-antlasmasi.html>

<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/kultursanatodulleri/2014/>

<http://www.diyenet.be/Portals/0/KIRK%20HADIS.pdf>

<http://www.kurandan.com/db/40hadis.htm>